

УДК 94(477.8):321.64–055.2 “1944/1953”

Галина Чорній

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЖІНОК
У ПРОЦЕСІ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ
(СЕРЕДИНА 1940-Х – ПОЧАТОК 1950-Х РР.)

У статті досліджено політику тоталітарного режиму щодо жінок у процесі колективізації Дрогобицької, Львівської, Станіславської та Тернопільської областей у перші повоєнні роки. На основі аналізу архівних джерел та історіографічних матеріалів розкрито форми та методи впливу радянської влади на жіноцтво у західноукраїнському селі. Висвітлено участь жінок у відбудові та розвитку сільського господарства західних областей УРСР в середині 1940-х – на початку 1950-х рр.

Ключові слова: жінки, село, колективізація, відділи з роботи серед жінок, тоталітарний режим, західноукраїнський регіон.

Перші повоєнні роки для західних областей УРСР характеризувалися відновленням радянізації регіону, яка полягала у суцільній колективізації сільського господарства, форсованій індустріалізації промислової сфери та впровадженні культурної революції. Нове керівництво розглядало жіноцтво як масштабний трудовий ресурс у виконанні державних стратегічних завдань. Взнявши курс на колективізацію західноукраїнського села, радянська влада використовувала жінок у пропагуванні серед місцевого населення переваг колгоспного ладу, відбудові та організації нових колгоспів, виконанні та перевиконанні сільськогосподарських норм виробітку тощо. У свою чергу, процес насильницького насадження колгоспів характеризувався масовими репресіями та терором проти селян західних областей УРСР. З огляду на зростання зацікавленості науковців до гендерних досліджень, сучасний стан розвитку сільського господарства та нові напрямки у вивченні регіональної історії, актуальність наукової розвідки обумовлена потребою висвітлення соціально-економічних та політичних аспектів процесу колективізації західноукраїнського села та участі у ньому жінок.

Загальні тенденції насадження системи колгоспного господарювання у західних областях України досліджуваного періоду розкрито у працях М. Сеньківа [2; 14; 40], Р. Подкура [27], О. Малярчука [15], А. Киданюка [1; 26], М. Вітенка [24] та інших. У своїх наукових доробках автори характеризують передумови, перебіг та наслідки суцільної колективізації для західноукраїнського села; показують форми та методи експлуатації колгоспного селянства; висвітлюють ставлення місцевого населення до впровадження нових виробничих відносин на селі тощо. Окрім цього, соціально-політичні процеси на теренах Західної України в перші повоєнні роки розкрито у колективній монографії “Україна: Західні землі: 1944–1953 роки” [5]. Інформацію про участь жінок в організації колгоспів у західноукраїнському регіоні, а також передовиків сільського господарства подає М. Івасюта [32]. Гендерну ситуацію у радянському сільському середовищі середини 1940-х – початку 1950-х рр. аналізує М. Смольницька [16]. Про кадрове забезпечення сфери сільського господарства західних областей УРСР з числа жінок у 1944–1953 рр. згадує у своїй публікації Г. Чорній [36].

Зважаючи на значний історіографічний доробок з даної проблематики, можемо стверджувати про відсутність окремого напрацювання, що стосується

участі жінок у процесі насадження радянською владою колгоспного ладу на території західних областей УРСР.

Мета статті – проаналізувати політику партійно-радянської влади щодо жінок у процесі колективізації західноукраїнського регіону в середині 1940-х – на початку 1950-х рр.

Друга світова війна принесла не лише величезні людські жертви, а й вплинула на всі без винятку сфери життя Західної України. Не залишилось осторонь і сільське господарство, яке зазнало значних матеріальних збитків. Приміром, скоротилися розміри посівних площ, зменшилася чисельність тяглової сили, врожайність зернових та технічних культур, практично зруйнованими були будівлі сільськогосподарського призначення [1, с. 191]. Поряд із цим радянська влада взялася насаджувати в регіоні колгоспну систему господарювання, яка вже була поширена у східних областях України. Колективізація західноукраїнського села характеризувалася жорстокістю, репресіями та депортаціями населення у віддалені регіони Радянського Союзу. Тоталітарний режим знищив багатокітковий селянський устрій, позбавивши селян можливості володіти приватною власністю [2, с. 48].

Однією із визначальних соціально-політичних передумов проведення суцільної колективізації західноукраїнського регіону було утвердження на цій території тоталітарного режиму. Радянська влада всіма можливими засобами прагнула отримати прихильність з боку місцевого населення, зокрема шляхом співпраці із жінками. Оскільки, саме жінки-активістки несли у широкі маси населення пропагандистські ідеї нової влади, агітували селян-одноосібників переходити до колективного господарства, виступали чисельною робочою силою у відновленні та розвитку сільськогосподарської сфери. Окрім цього, владні структури використовували жіноцтво у якості посередників із представниками національно-визвольного руху, які, у свою чергу, проводили антиколгоспну боротьбу. Однак, за співпрацю із повстанцями жінки піддавалися жорстоким репресивним заходам [3, с. 333].

М. Сеньків виділяє три ключові етапи колективізації. Перший характеризується початковим становленням радянської влади (1940 – перша половина 1941 рр.) та її відновленням (1944–1946 рр.), коли закладалися соціально-політичні передумови колективізації та утворювалися перші колгоспи. Другий – суцільна колективізація західноукраїнського села, початок масової ліквідації одноосібних господарств, розгортання терору проти національно-визвольного руху (1947–1948 рр.). Третій – завершення насильницької колективізації шляхом утвердження колгоспного ладу, знищення соціально-економічної бази антирадянського руху Опору (1949–1952 рр.) [4, с. 118].

На першому етапі колективізації села були створені земельні громади та використовувалася супряжна організація праці. Земельні громади розпочали свою роботу згідно постанови Раднарком УРСР від 14 березня 1945 р. та організовувались з метою повернення селянам втрачених під час німецької окупації земельних ділянок, а також, у разі перевищення державних норм, вилучали їх надлишки [5, с. 46]. У свою чергу, супряжна праця була однією із найпростіших форм колективного господарювання, коли земля залишалася у приватній власності селян, оброблялася їх спільними зусиллями та сільськогосподарським реманентом [6, с. 10]. В основному, до складу супряг входили жінки-одноосібниці [7, арк. 128]. Вони допомагали сім'ям військовослужбовців, інвалідам війни, вдовам, бідняцьким господарствам засіяти земельні площі та зібрати врожай. Лише у 1945 р. в західних областях УРСР створено 240 тис. супряжних груп, які обробили близько 980 тис. га землі [5, с. 47]. Як бачимо, вже з того часу радянська влада розпочала підготовку

селян до ведення колективної форми господарства шляхом створення земельних громад та супряг.

Уперше колгоспи в західноукраїнському селі були організовані ще в 1940–1941 рр., а по закінченню війни розпочалося їх відновлення. У 1944 р. на території західних областей налічувалося 38 колгоспів, зокрема в Тернопільській області – 35, а в Львівській – 1 (ще по 1 у Рівненській та Чернівецькій областях). В кінці 1946 р. кількість колгоспів помітно зросла та становила 254 [4, с. 118]. Варто зазначити, що 117 з них були організовані за ініціативою жінок-активісток [8, с. 155].

Найшвидше до колгоспів вступали найбільш бідні селяни, оскільки через відсутність реманенту та тяглової сили ведення власного дрібного господарства було практично неможливим. Бідняки були готові об'єднатися у колгоспи, оскільки останні мали забезпечити прожитковий мінімум, а також взяти відповідальність за результати господарювання [4, с. 119].

Радянська ідеологічна система була скерована на пропагування колгоспного ладу, як єдиного правильного способу виробництва сільськогосподарської продукції. Ідеологічна обробка місцевого жіноцтва здійснювалася шляхом проведення різноманітних зборів, семінарів, нарад, лекцій та доповідей, екскурсій у передові колгоспи районів та східних областей УРСР. Окрім цього, широкого використання набуло розповсюдження у засобах масових інформацій передового досвіду жінок-колгоспниць, які змагалися за виконання та перевиконання сільськогосподарських зобов'язань.

Лекційна пропаганда була однією із найпоширеніших засобів впливу на мешканців села. Здебільшого вона стосувалася переваг колективного господарювання, завдань сталінської післявоєнної п'ятирічки, участі жінок у соцзмаганні, агітації за виконання плану хлібозаготівель тощо.

Найбільша увага зосереджувалася на проведенні різних нарад жіночого активу. Жінвідділи заздалегідь підбирали “ідеологічно підкованих” делегаток на жіночі зібрання. В основному, це були жінки-активістки, голови жіночих рад, передовики сільського господарства [3, с. 329]. На початкових етапах колективізації такі наради слугували пропагандистським методом втягнення жінок у колгоспи. Здебільшого, це була незначна частина біднячок, сільських наймичок, переселенок, які не маючи власних господарств та доходів, вбачали спасіння своїх родин у колгоспах, як вихід із злиднів та бідунств [4, с. 119].

На початку 1945 р., при обкомах західних областей УРСР відбувалися обласні жіночі наради, які були присвячені завданням жінок у відбудові народного господарства у післявоєнні роки. Увага акцентувалася, головним чином, на перевагах колгоспного життя. Жінок агітували об'єднуватися у колгоспи, а також в найшвидші терміни відновити сільське господарство. Зокрема, на першій обласній нараді жінок Станіславської області, яка відбулася 28–29 червня 1945 р. делегатки раз-у-раз наголошували: “Колгоспи – це наше щасливе життя, організуємо колгоспи та будемо їх членами. Коли ми будемо працювати в колгоспах, то ми будемо жити, а діти наші будуть жити ще краще, а не так, як за панської Польщі” [9, арк. 23].

Зростання кількості колгоспниць та передовиків сільського господарства можемо спостерігати на прикладі обласних жіночих нарад. Приміром, якщо на першій обласній нараді жінок Станіславської області, яка відбулася в 1945 р. не було жодної колгоспниці та про вступ до колгоспу мало що говорилося, то в 1948 р., в основному, доповіді жінок були спрямовані на виконання п'ятирічки в чотири роки, за повну колективізацію сільського господарства, організаційне зміцнення колгоспів, підготовку до весняної сівби, боротьбу за вирощування високих врожаїв [10, арк. 14].

Схожою була ситуація і в Львівській області, де в січні 1948 р. відбулася обласна нарада жінок-активісток. У ній взяли участь 225 колгоспниць та 128 одноосібниць. В 1945 р. на першій такій нараді, в складі делегатів із 500 жінок була лише одна колгоспниця з колгоспу ім. Хрущова Радехівського району (приїхала зі східних областей): на другій (липень 1946 р.) – 21 колгоспниця, а на останній – 225 [11, арк. 2]. Збільшення чисельності колгоспного селянства характеризується початком другого етапу колективізації.

Для популяризації колгоспного ладу серед жінок-одноосібниць радянська влада влаштувала для них екскурсії у передові колгоспи західних областей та східних регіонів УРСР. Зокрема, лише в 1948 р. у Станіславській області проведено 13 міжрайонних екскурсій, в яких прийняли участь 192 місцевих жінки, а також колгоспниці та одноосібниці Ворошиловградської області (35 жінок) [12, арк. 6].

Для покращення масово-політичної роботи у середовищі сільських жінок центральними партійними органами влади 25 березня 1949 р. було прийнято рішення “Про стан політико-виховної роботи серед жінок на селі”. У зв’язку з цим, з керівниками агітколективів проведено наради та семінари з метою посилення агітаційно-пропагандистського впливу на місцеве населення [13, арк. 1]. Для прикладу, у 27 колгоспах Гвіздецького району Станіславської області обрано 31 жіночу раду та утворено 108 жіночих секцій. В колгоспах агітаторами працювали 248 жінок, які щодня проводили агітаційно-масову роботу серед колгоспниць. Систематично один раз в місяць відбувалися жіночі зібрання на політичну, господарську та інші тематики. Здебільшого вони стосувалися завдань жінок у здійсненні догляду за посівами, збиранні врожаю, заготівлі сільськогосподарських продуктів, трудової дисципліни в колгоспах [13, арк. 88].

Утвердження радянської влади відбувалося шляхом формування дієвого сільського активу, до складу якого входили неписьменні або малописьменні незаможні селяни або прибулі зі сходу активісти [14, с. 182]. Вони ставали “провідниками політики партії на селі та штатними працівниками пропагандистського апарату” [15, с. 9]. На загальних зборах села жінки-активістки закликали вступати до колгоспів, мотивуючи це тим, що в колгоспах “стало краще жити”.

З початку 1947 р. розпочався етап суцільної колективізації сільського господарства. Обкомами партії західних областей України був розроблений ряд заходів спрямованих на проведення агітаційно-пропагандистської роботи серед жіночого населення регіону з роз’яснення рішення Пленуму ЦК КП(б)У “Про заходи підйому сільського господарства у післявоєнний період”, яка мала проходити під знаком широкого розгортання політичної роботи на селі, якнайшвидшу мобілізацію жінок до відбудови та розвитку сільського господарства.

Так, жінвідділ Тернопільського обкому партії зобов’язав жіночі структури на місцях з 9 березня 1947 р. провести районні та сільські наради жінок з метою залучення їх до виконання цієї постанови; провести семінари для голів жіночих рад та керівників секцій з вивчення постанови Пленуму; організувати для жінок читання лекцій та доповідей, залучивши кращих жінок-агітаторів, позаштатних інструкторів, керівників агітколективів; пропагувати серед жіночого населення колгоспну форму ведення сільського господарства, як “шлях до культурного та заможного життя селян” тощо [16, арк. 31–32].

Аби спрямувати жіночу ініціативу в необхідному для партії руслі, досить часто на обласних жіночих нарадах були присутні знатні жінки-передовики УРСР, які ділилися досвідом своєї роботи, закликаючи жіноче населення західних областей України вступати до колгоспів. Так, на Львівській обласній

нараді жіночого активу (12–13 січня 1948 р.) були присутні Герої Соціалістичної Праці УРСР – ланкові Київщини Олена Хобта та Марія Лисенко, Сумщини – Агрипина Пармузіна [11, арк. 3]. Одноосібницям надавали поради: “Вступайте до колгоспу, організуйте дружню роботу, підвищуйте трудову дисципліну. Наші колгоспи – це наше весілля, наше радісне життя, це наше щастя” [17, с. 170].

Їх пропагандистські виступи за перевагу колективного господарювання та організаційне зміцнення колгоспів впливали на свідомість учасниць наради, оскільки надавали жінкам відчуття особистої значущості. Виголошення власної мотивації спонукало жінок досягати все кращих результатів та брати нові, часом нереальні зобов’язання.

Жіночі ради та жінделегатки приймали активну участь у залученні жінок до організації колгоспів. В кінці 1947 р. у Станіславській області утворено 44 колгоспи, у яких працювало 1823 жінки. Приміром, в колгоспі ім. І. Франка Коломийського району створеного в серпні з 52 одноосібних господарств, працювало 40 жінок; в колгоспі ім. Шевченка Снятинського району з 37 таких господарств – 17 жінок [18, арк. 66].

Непоодинокі випадки, коли організаторами колгоспів були жінки. Найбільша активність цього процесу проявлялася в Кутському, Снятинському, Городенківському та Заболотівському районах Станіславської області. Наприклад, в Кутському районі колгосп “Нове життя” організований за ініціативи голови жіночої ради Анни Славицької. Загалом, у 1948 р. в області утворено 168 колгоспів, з ініціативи жінок – 32. Після обласної наради активу жінок (жовтень 1948 р.) організовано ще 15 колгоспів (з ініціативи жінок – 8) [10, арк. 4].

У Бережанському районі Тернопільської області на початку 1947 р. організовано 2 колгоспи, до яких залучено 60 жінок. В с. Демня ініціаторами та організаторами колгоспу були голова жіночої ради Анна Тимків та член жіночої ради Марія Ковальчук; до колгоспу вступило 10 жінделегаток цього села [16, арк. 30]. В Почаївському районі відбудовано 6 колгоспів, 4 з них в 1947 р. В усіх колгоспах 575 працездатних осіб, в тому числі 348 жінок [19, арк. 98].

У 1948 р. у Львівській області функціонувало 285 колгоспів, 52 з яких організовано жіночими радами. В них об’єднано близько 17 тис. одноосібних господарств. Передовими районами по колективізації були: Сокальський – 33 колгоспи, Краснянський – 19, Золочівський – 19. В колгоспах працездатного населення – 20506 осіб, з них 12809 жінок, що становило 53 % від загальної кількості працюючих [11, арк. 32; 48].

У Дрогобицькій області в 1948 р. утворено 568 колгоспів, до яких залучено близько 30 тис. селянок-біднячок та середнячок. У другій половині 1948 р. посилилася масова колективізація західноукраїнського регіону, внаслідок чого діяльність жіночих рад та делегатських зборів в організації колгоспів значно зросла. Слід відмітити, що найактивніше процес залучення жінок до колгоспної системи господарювання відбувався у Дрогобицькій області, де на початку 1950 р. в колгоспах працювало майже 180 тис. жінок [20, арк. 32] та було колективізовано 84,4 % селянських господарств [4, с. 124].

Повільнішими темпами відбувалася примусова колективізація Тернопільської, Станіславської та Львівської областей, оскільки там панували усталені пережитки приватної власності, а також повстанцями здійснювався супротив колгоспному ладу [4, с. 121]. Зокрема, в окремих районах Львівської області було організовано лише 5–6 колгоспів та колективізовано всього 14 % одноосібних господарств. Це стосувалося Жовківського, Заболотцівського, Яворівського та Івано-Франківського районів. Основною причиною відставань від колективізації в цих районах, за словами голови Львівського облвиконкому Кузьми Пелехатого, була незадовільна робота жіночих рад та жіночого активу [21, арк. 45–46]. Хоча

ззовні жінки й ніби лояльно ставилися до процесу колективізації, однак залишаючись при своїх переконаннях, чинили опір насадженню колгоспного ладу шляхом пасивної співпраці із радянською владою.

Завершальний етап суцільної колективізації характеризувався повним утвердженням колгоспного ладу та кількісним зростанням жінок у колгоспах, які, практично перетворилися на “новітніх рабів”. Варто зазначити, що в Станіславській області станом на 1 лютого 1950 р. налічувалося 552 колгоспи, в яких працювало 69967 жінок. Лише в 1949 р. організовано близько 300 колгоспів, в які об’єдналися 45451 господарств, нараховувалося 90902 працездатних, з них 54540 жінок. Для прикладу, за листопад-грудень 1949 р. в колгоспи Отиняньського району Станіславщини залучено більше 2 тис. жінок. У с. Глибоке лише за 5 днів до колгоспу ім. Б. Хмельницького вступили 85 % жінок села [22, арк. 10]. Така жіноча активність зумовлювалась насильницькими методами залучення жіноцтва до колгоспів, зокрема обкладання одноосібних господарств непосильними податками, шантажем, залякуваннями, депортаціями тощо.

У зв’язку із збільшенням репресивно-каральних заходів, вже до початку 1952 р. колективізовано 95,2 % селянських господарств західноукраїнського регіону, що складало 99,2 % посівної площі [4, с. 124]. Зокрема, до роботи в колгоспах Львівщини залучено близько 170 тис. жінок [23, арк. 3].

Незважаючи на те, що довоєнний рівень виробництва сільськогосподарської продукції не був відновлений, насильницька колективізація призвела до збільшення рівня хлібозаготівель. Щоб виконати плани хлібоздачі, селяни були вимушені віддавати останні запаси. У інформаційних звітах відділу з роботи серед жінок Станіславського обкому партії зазначалося, що в 1948 р. близько 10 тис. жінок приймали участь в реалізації державного плану хлібозаготівлі [10, арк. 18].

Основною формою оплати праці в колгоспі був трудовень. Обсяги виплати за трудовень були мізерними, а той взагалі не виплачувалися, оскільки залежали від частини продукції, яка залишилася в колгоспі в кінці господарського року після повного розрахунку із державою [2, с. 49]. Перед жінками-колгоспницями ставилися нереальні трудові мінімуми, які не кожна жінка могла осилити. Зокрема, у Вишнівцькому районі Тернопільської області у 1950 р. з 5422 колгоспниць трудові мінімуми виробили лише 3570 жінок [25, арк. 121–122]. Досить часто, аби виробити один трудовень доводилося працювати 3–4 дні [26, с. 179]. У Калушському, Галицькому, Бурштинському, Лисецькому районах Станіславської області в 1948 р. деякі колгоспниці не виробили жодного трудовня [10, арк. 21]. Жінок, які не виконали мінімуму трудовнів виганяли з колгоспу, притягували до кримінальної відповідальності, позбавляли присадибних ділянок.

21 лютого 1948 р. проти працівників, які не виконували трудовнів та підривали дисципліну в колгоспах, ухвалено указ Президії Верховної Ради СРСР “Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антинародний паразитичний спосіб життя”, який був закритий від громадськості та не висвітлювався у ЗМІ [27, с. 64]. Згідно даного указу переслідувалися особи, які протестували проти колективізації або через віковий, сімейний та фізичний стан не могли працювати у колгоспах та зосереджувалися на індивідуальному господарстві. Для прикладу, у селі Довжки Турківського району Дрогобицької області вдова Параска Романчук у зв’язку зі станом здоров’я не змогла виробити колгоспну норму трудовнів. Місцева влада звинуватила її у саботажі та відібрала частину ріллі, переоравши картопляне поле [2, с. 54].

У перші повоєнні роки сфера сільського господарства була переповнена жіночими кадрами. Серед загальної кількості працюючих вони становили близько 80 %, освоювали професії трактористів, комбайнерів, механізаторів та інші, притаманні, зазвичай, чоловікам [28, с. 165]. Окрім цього, жінки працювали головами колгоспів та членами їх управлінь, бригадами, завфермами, ланковими, зоотехніками тощо [29, арк. 128].

Незначна кількість жінок обіймали керівні посади у колгоспах. В 1948 р. головами колгоспів Дрогобиччини працювали 4 жінок [30, арк.45], а в Львівській області у 1953 р. – 7. Однак, до звітно-виборчих зборів 1953 р. їх нараховувалося 11. Місцеві органи влади звинуватили 4 жінок у саботажі, а відтак, останні були звільненні з посад та піддані адміністративно-податковому тиску [31, арк. 31].

У розвитку тваринництва, зернових та технічних культур жінки-колгоспниці відігравали важливу роль, тому основна маса жінок була зосереджена на роботі у ланках та тваринницьких фермах. Керували ланками переважно жінки. Так, у 1948 р. з 8821 ланки в колгоспах Дрогобицької області, 8787 ланками керували жінки [20, арк. 37–38]. У колгоспах Львівщини в 1950 р. працювало понад 7 тис. ланкових, 897 доярок, 950 свинарок [32, с. 141].

Під час процесу колективізації створювалися державні машинно-тракторні станції (МТС), які забезпечували колгоспи технікою. Наприкінці 1950 р. в західних областях функціонували 237 МТС [5, с. 54], у яких працювала значна кількість жінок. Скажімо, в 1951 р. в Станіславській області налічувалося жінок-механізаторів: 107 трактористок, 11 комбайнерів, 6 машиністів, 7 помічників бригадирів тракторних бригад, а також 7 жіночих тракторних бригад, зокрема при Заболотівській, Богородчанській, Лисецькій, Букачівській, Кутській, Станіславській, Чернелицькій МТС [33, арк. 16]. У свою чергу, в 1950–1953 рр. на Тернопільщині працювали 1088 жінок-механізаторів [34, арк. 14].

Одна із нагальних проблем сфери сільського господарства повоєнних років – кадрове забезпечення. Працівників катастрофічно не вистачало, тому потрібно було організувати швидку та якісну підготовку та перепідготовку спеціалістів. Навчання жінок, які працювали у колгоспах відбувалося шляхом масового агротехнічного навчання. Зазвичай, воно проходило в обласних та районних центрах, при колгоспах та МТС. В кожному колгоспі організовувалися агротехнічні гуртки, до яких залучалися всі без винятку колгоспниці. Так, у Дрогобицькій області в 1947 р. у таких гуртках навчалася майже 2 тис. жінок [30, арк. 38], а на Станіславщині в 1949 р. близько 13 тис. [29, арк.129]. В 1949 р. у Львівській області працювало 478 агротехгуртків, якими охоплено 4523 колгоспниці; зоогуртків – 423 (охоплено 2761 колгоспниця) [35, арк. 12].

Радянське керівництво постійно контролювало процес підготовки кваліфікованих робітничих кадрів для сфери сільського господарства. Жінвідділи обкомів партії спільно з політсекторами обласних Управлінь сільського господарства систематично проводили роботу з підготовки механізаторських кадрів із числа жіночого населення, а з березня 1950 р. почав діяти інститут помічників начальників політвідділів МТС з роботи серед жінок [36, с. 157]. Для прикладу, лише на Станіславщині впродовж 1950 р. підготували 168 жінок-механізаторів (з них 47 трактористок та 11 комбайнерів) [33, арк. 16], а в школах механізаторів сільського господарства Львівщини навчалася 441 жінка [37, арк. 106].

Однією із основних форм експлуатації колгоспного селянства було соціалістичне змагання. Оскільки, матеріально-технічної бази колгоспів практично не було, радянська влада виробництво сільськогосподарської продукції намагалася компенсувати шляхом трудового запалу жінок-колгоспниць.

Передовиків сільського господарства заохочували різноманітними нагородами, орденами, медалями, грамотами, занесенням на дошку пошани тощо. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 24 квітня 1948 р. “Про присвоєння звання Героя Соціалістичної Праці та нагородження орденами і медалями СРСР колгоспників, робітників МТС та радгоспів за отримання високих урожаїв пшениці, кукурудзи, рису, льону, цукрового буряка, соняшника, конюшини, люцерни та тимофіївки”, сприймався населенням як “могутня зброя мобілізації всіх сил та засобів колгоспів” [10, арк. 5].

Станом на початок лютого 1948 р. в Дрогобицькій області нараховувалось більше 3 тис. жінок-колгоспниць, з них близько трьохсот кращих ланкових. Серед 25 колгоспників представлених до нагород медалями та грамотами було 20 жінок [30, арк. 2]. У 1952 р. із 701 нагородженої особи в галузі сільського господарства Львівщини – 655 жінок [23, арк. 4].

Жінки-передовики, здебільшого, були вмілими та старанними працівниками. Серед них можна виокремити – Євдокію Климко та Катерину Щербань з Дрогобиччини, Ольгу Беркету, Федору Безуглу та Уляну Баштик з Львівщини, Стефанію Кошень з Тернопільщини та ще багато інших.

Трудове суперництво приносило досить хороші результати. Деякі господарства, бригади, ланки, колгоспниці досягали непоганих показників. Жінки виконували та перевиконували норми виробітку. Зокрема, у 1948 р. О. Садова із колгоспу ім. Хрущова Заболотівського району Станіславської області виростила по 700 ц цукрового буряка з га [38, арк. 21]. Того ж року в колгоспі ім. І. Франка Ходорівського району Дрогобицької області ланка Ф. Нестор збрала з кожного га по 21 ц жита (на площі 20 га), а ланка Г. Воркут – по 103 пуди жита на площі 25 га [30, арк. 36]. В 1946 р. ланкова артілі ім. І. Франка Краснянського району О. Беркета одержала по 480 ц цукрових буряків з га [32, с. 118]. Ланка Ю. Предко із колгоспу “Нове життя” Кам’янка-Бузького району Львівської області у 1950 р. виростили врожай по 80 ц кукурудзи з га на площі 10 га [35, арк. 71].

Жінки виконували в колгоспах найважчу роботу. Зокрема, в одному із колгоспів Ходорівського району Дрогобицької області половину всіх зернових культур колгоспниці вижали серпами, виконуючи при цьому по 2–3 норми. Згідно плану, колгосп повинен був зібрати хліб за 12 робочих днів, а зібрав за 7. Працювали жінки і їздовими по доставці зерна на заготівельні пункти. В колгоспі ім. І. Франка Нижне-Устрицького району їздові-колгоспниці вивозили за день по 25 ц зерна [20, арк. 32–33].

Незважаючи на важкі та несприятливі умови праці, жінки-механізатори перевиконували свої виробничі завдання. Так, станом на 20 вересня 1953 р. жіноча тракторна бригада Підволочиської МТС Тернопільської області, в якій працювали 6 жінок виробила 677 га умовної оранки в термін та провела всі види тракторних робіт. Трактористка цієї бригади Тетяна Кульбіда перевиконала норму на 160 %.

З 23 трактористок, що працювали у Бережеській МТС Кременецького району, 18 систематично виконували та перевиконували свої завдання. Жіноча тракторна бригада Підволочиської МТС по виробітку зайняла перше місце не тільки серед жіночих, але й усіх тракторних бригад області [34, арк. 12].

Варто зазначити, що такі високі показники були рідкістю, а радянська пропаганда видавала одиничне за загальне. Окремі ланки та бригади хоч і вирощували високі врожаї, однак матеріально-технічна база колгоспів залишалася відсталою. Значна частина передовиків була лише штучним витвором пропагандистської машини. Під прикриттям фіктивних показників, яких нібито досягали окремі колгоспники, зростали норми виробітку для решти

селян, діяв тотальний контроль за результатами, а ті, що їх не виконували каралися [2, с. 52–53].

Нагальною проблемою, яка звужувала жіночу мобільність у колгоспах була відсутність дитячих ясел та садочків. У 1949 р. через брак коштів та продуктів харчування, у 44 % колективних господарствах західноукраїнського регіону не було жодних дитячих ясел та садочків. Так, згідно плану розповсюдження сезонних колгоспних ясел на території Львівщини у 1949 р. їх мало б бути 5600, однак було відкрито лише 2200 [39, арк. 51–52]. Втім, у порівнянні з 1948 р. кількість сезонних дитячих ясел при колгоспах області зросла у 5 разів [39, арк. 29].

Жіноче населення західноукраїнського регіону було активним учасником антирадянського руху Опору. Місцеві жінки підтримували та допомагали повстанцям не лише через націоналістичні переконання, а й через родинні відносини із чоловіками, які були членами ОУН та бійцями УПА. У свою чергу, влада використовувала жінок у якості безпосереднього зв'язку із партизанами.

Учасники повстанського руху чинили опір насадженню колгоспного ладу. Антиколгоспна боротьба супроводжувалася бойовими діями, а також носила широкий агітаційно-пропагандистський характер. Повстанці розповсюджували брошури, журнали, газети, листівки, проводили вишколи, мітинги, збори тощо. Вони закликали селян не вступати до колгоспів, не усупільнювати інвентар та тяглову худобу, не виходити на роботу [40, с. 429; 431].

За зв'язок із повстанцями та “вороже ставлення до колгоспного ладу, намагання перешкодити організаційно-господарському зміцненню колгоспів” жінок переслідували та шантажували, арештовували та депортовали у найвіддаленіші райони СРСР. Зокрема, у жовтні 1947 р. з Дрогобицької області було виселено 4559 сімей оунівців, серед яких було 6410 жінок [3, с. 333].

Таким чином, політика радянської влади щодо жінок у процесі колективізації західноукраїнського села носила експлуатаційний характер. Жінки виступали основним трудовим ресурсом, який використовувала тоталітарна система у відбудові всіх довоєнних потужностей сільськогосподарської сфери. Насадження колгоспного ладу відбувалося шляхом масової ідеологічної обробки та репресивних заходів. Цінова та податкова політика, мізерна плата за трудові дні, соціалістичне змагання, важкі умови праці, відсутність колгоспних дитячих ясел тощо були одними із основних форм утиску жінок у колгоспах.

Список використаних джерел

1. *Киданюк А. В.* Матеріально-технічне забезпечення колгоспів Західної України упродовж 1944–1950 рр. / А. В. Киданюк // Український селянин. – Черкаси, 2014. – Вип. 14. – С. 191–194.
2. *Сеньків М.* Форми та методи експлуатації колгоспного селянства західного регіону України (кінець 40 – початок 50-х рр. ХХ ст.) / Михайло Сеньків // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. – Дрогобич: Вид. ДДПУ ім. І. Франка, 2013. – Вип. 32. Історія. – С. 47–57.
3. *Попп Р.* Політика радянської системи щодо жіноцтва Дрогобиччини у перші повоєнні роки (1944–1953) / Руслана Попп // Дрогобицький краснавчий збірник. Спецвипуск III. – Дрогобич: Посвіт, 2017. – С. 328–336.
4. *Рожик Н. С.* Західноукраїнське село: колективізація селянських господарств (1944–1952 рр.) / Н. С. Рожик, М. В. Сеньків // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія. – Дніпропетровськ, 2015. – Т. 23, вип. 23. – С. 117–125.
5. *Кондратюк К.* “Україна: Західні землі: 1944–1953 роки” / К. Кондратюк, М. Леськів. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 104 с.
6. *Півоварчук В. М.* Соціально-економічні процеси у західних областях України (вересень 1939 – червень 1941 років): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / В. М. Півоварчук. – Львів, 2000. – 16 с.
7. *Державний архів Івано-Франківської області* (далі – Держархів Івано-Франківської області), ф. П–1, оп. 1, спр. 452, 194 арк.
8. *Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні: монографія* / [за заг. ред. Л. Смоляр]. – Одеса: Астропринт, 1999. – 440 с.
9. *Держархів Івано-Франківської області*, ф. П–1, оп. 1, спр. 265, 102 арк.
10. *Держархів Івано-*

Франківської області, ф. П–1, оп. 1, спр. 800, 147 арк. 11. *Державний архів Львівської області* (далі – Держархів Львівської області), ф. П–3, оп. 2, спр. 499, 59 арк. 12. *Держархів* Івано-Франківської області, ф. П–1, оп. 1, спр. 885, 6 арк. 13. *Держархів* Івано-Франківської області, ф. П–1, оп. 1, спр. 964, 179 арк. 14. *Сеньків М.* Дії більшовицького режиму зі створення соціально-політичних передумов суцільної колективізації західноукраїнського села (1944–1947 рр.) / Михайло Сеньків // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Історичні науки. – 2011. – Вип. 17. – С. 178–185. 15. *Малярчук О. М.* Аграрна політика партійно-радянської влади (1944–1964 рр., західні землі України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / О. М. Малярчук. – Львів, 2005. – 22 с. 16. *Державний архів Тернопільської області* (далі – Держархів Тернопільської області), ф. П–3, оп. 1, спр. 989, 110 арк. 17. *Смольницька М.* До проблеми становища чоловіків і жінок у сільському соціумі в УРСР в середині 1940-х на початку 1950-х рр. / Мирослава Смольницька // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: 36. ст. – К., 2013. – Вип. 18. – С. 166–178. 18. *Держархів* Івано-Франківської області, ф. П–1, оп. 1, спр. 595, 135 арк. 19. *Держархів* Тернопільської області, ф. П–3, оп. 1, спр. 994, 129 арк. 20. *Держархів* Львівської області, ф. П–5001, оп. 10, спр. 173, 56 арк. 21. *Держархів* Львівської області, ф. П–3, оп. 3, спр. 85, 143 арк. 22. *Держархів* Івано-Франківської області, ф. П–1, оп. 1, спр. 1066, 15 арк. 23. *Держархів* Львівської області, ф. П–3, оп. 4, спр. 661, 129 арк. 24. *Вітенко М.* Завершальний етап та основні наслідки колективізації на території західних областей УРСР (1948–1953 рр.) / Микола Вітенко // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2013. – Вип. 23–24. – С. 125–130. 25. *Держархів* Тернопільської області, ф. П–3, оп. 1, спр. 1945, 134 арк. 26. *Киданюк А.* Соціальне становище селян Західної України у 1944–1950 рр. / Андрій Киданюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2010. – Вип. 2. – С. 178–183. 27. *Подкур Р.* Реакція сільського населення на вимогу виконання обов’язкового мінімуму колгоспного трудового у повоєнній УРСР / Роман Подкур // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: 36. ст. – К., 2011. – Вип. 16. – С. 61–70. 28. *Смольницька М.* Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика / Мирослава Смольницька // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: 36. ст. – К., 2011. – Вип. 16. – С. 162–174. 29. *Держархів* Івано-Франківської області, ф. П–1, оп. 1, спр. 996, 159 арк. 30. *Держархів* Львівської області, ф. П–5001, оп. 9, спр. 276, 53 арк. 31. *Держархів* Львівської області, ф. П–3, оп. 4, спр. 941, 179 арк. 32. *Івасюта М. К.* Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР / М. К. Івасюта. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 316 с. 33. *Держархів* Івано-Франківської області, ф. П–1, оп. 1, спр. 1357, 149 арк. 34. *Держархів* Тернопільської області, ф. П–3, оп. 1, спр. 2606, 133 арк. 35. *Держархів* Львівської області, ф. П–3, оп. 3, спр. 461, 78 арк. 36. *Чорний Г. В.* Участь жінок у кадровому забезпеченні Західної України в середині 1940-х – початку 1950-х рр. (на прикладі Дрогобицької, Львівської, Тернопільської та Станіславської областей) / Г. В. Чорний // Історичний архів. Наукові студії: збірник наук. праць. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. – Вип. 19. – С. 153–160. 37. *Держархів* Львівської області, ф. П–3, оп. 3, спр. 562, 143 арк. 38. *Держархів* Івано-Франківської області, ф. П–1, оп. 1, спр. 771, 127 арк. 39. *Держархів* Львівської області, ф. П–3, оп. 3, спр. 140, 229 арк. 40. *Сеньків М.* Антиколгоспна боротьба ОУН–УПА (1944–1952) / Михайло Сеньків // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Вип. 17. – С. 428–436.

Галина Чорний

ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ ПО ОТНОШЕНИЮ К ЖЕНЩИНАМ В ПРОЦЕССЕ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ ЗАПАДНО-УКРАИНСКОГО РЕГИОНА (СЕРЕДИНА 1940-Х – НАЧАЛО 1950-Х ГГ.)

В статье исследована политика тоталитарного режима по отношению к женщинам в процессе коллективизации Дрогобычской, Львовской, Станиславской и Тернопольской областей в первые послевоенные годы. На основе анализа архивных источников и историографических материалов раскрыты формы и методы воздействия советской власти на женщин в западно-украинском селе. Освещено участие женщин в восстановлении и развитии сельского хозяйства западных областей УССР в середине 1940-х – начале 1950-х гг.

Ключевые слова: женщины, село, коллективизация, отделы по работе среди женщин, тоталитарный режим, западно-украинский регион.

Halyna Chorniy

**THE SOVIET GOVERNMENT POLICY CONCERNING WOMEN IN THE PROCESS
OF THE COLLECTIVIZATION OF THE WESTERN UKRAINIAN REGION
(MIDDLE 1940S– BEGINNING OF 1950S)**

The paper investigates the policy of a totalitarian regime concerning women in the process of collectivization of Drohobych, Lviv, Stanislav and Ternopil regions in the first post-war years. On the basis of the archival sources and historiographical materials, it analyses the forms and methods of the influence of Soviet power on women in the Western Ukrainian village. The focus is on the participation of women in the reconstruction and development of agriculture in Western Ukraine in the mid-1940s and early 1950s.

Keywords: women, village, collectivization, departments on work among women, totalitarian regime, Western Ukrainian region.